

Registro Nr. 2654

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

FONDAS NR. 341 (SA)

**TRAKŲ PAKAMARIO TEISMAS
ТРОКСКИЙ ПОДКОМОРСКИЙ СУД**

**PAKAMARIO TEISMO EINAMŪJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ;
EINAMŪJŲ REIKALŲ, DEKRETŲ, TARDYMŲ IR KT. PROTOKOLŲ APYRAŠAS NR. 1**

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1738-1803 m.

PAŽYMA APIE TRAKŲ PAKAMARIO TEISMO FONDAŲ NR. 341 (SA)

2020-06-11 Nr. A7-32

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Pakamario teismai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau - LDK) atsirado po 1564-1566 m. įvykdytos teisminės-administracinės reformos. Šiuos pertvarkymus pagrindė 1564 m. Bielsko seimo nutarimai ir 1566 m. priimtas II Lietuvos Statutas. Lietuvoje atsirado nauji teritoriniai vienetai – pavietai, kuriuose buvo įsteigti pakamario, žemės ir pilies teismai. Pagal šią naują teritorinę padalijimą Trakų pavietas buvo priskirtas Trakų vaivadijai. Šiai vaivadijai taip pat priklausė Gardino, Kauno ir Upytės pavietai. Trakų pavieto plotas buvo 8740 km². Jam priklausė Semeliškių, Žiežmarių, Aukštadvario, Lieponių, Valkininkų, Daugų, Perlojos, Merkinės, Nemunaičio ir Alytaus valsčiai.¹ Pavieto administraciniu centru tapo Trakų miestas, kuris tuo pačiu metu buvo ir vaivadijos sostinė.

1566 m. Trakuose buvo sudaryti ir pradėjo veikti žemės, pilies ir pakamario teismai. 1790 m. Trakų vaivadijos plotas buvo 23885 km². Joje gyveno daugiau kaip 287000 žmonių. 1793 m. nuo vaivadijos buvo atskirtas Gardino pavietas, kuris tapo vaivadija, o iš dalies Trakų ir Kauno pavietų žemių buvo sudaryta Merkinės vaivadija. Toks Trakų vaivadijos teritorinis suskirstymas išliko iki 1795 m. Abiejų Tautų Respublikos (toliau - ATR) žlugimo.

Be administracinių valstybės reformų, pakamario teismo įsteigimą taip pat lėmė svarbios socialinės-ekonominės ir politinės priežastys: XVI a. vid. LDK įvyko valakų reforma, atsirado baudžiava, išplėstos bajorų pilietinės teisės. Tikslus žemės valdų ribų nustatymas buvo svarbus dalykas ir LDK valdžiai ir bajorijai. Nuo turimų žemės valakų kiekio buvo mokami mokesčiai išdui, priklausė valstybinių prievolių dydis. Žinoti savo valdų ribas taip pat buvo būtina sudarant bet kokį su nuosavybe susijusį civilinės teisės aktą: žemę parduodant, dovanojant, įkeičiant, taip pat paveldėjimo ar kitais atvejais. Dėl to, kad bajorų, miestiečių, bažnyčių ir vienuolynų valdų bei valstybinių dvarų ribos nebuvo tiksliai nustatytos ir pažymėtos, kildavo daug ginčų dėl žemės nuosavybės ir jos ribų. Spręsti šiuos ginčus turėjo įsteigtas pakamario teismas.

1565 m. Vilniaus seime bajorai pateikė LDK didžiajam kunigaikščiui prašymą kiekviename paviete turėti po pakamarių ir žemės ribų teismą. Šis noras valdovo buvo patenkintas. Straipsnis apie

---

¹ BALIULIS, Algirdas; MIKULIONIS, Stanislovas; MIŠKINIS, Algimantas; *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* – Vilnius, 1991, p. 69.

pakamario teismą (lotynų k. *judicium succamerarium*; lenkų k. *sąd podkomorski*) jau buvo įtrauktas į 1566 m. II Lietuvos Statutą (IV skyriaus 70 str.)².

Pradžioje pavietų pakamarius skirdavo pats karalius. Nuo 1588 m. III Lietuvos Statute buvo įtvirtinta bajorų teisė pavieto seimelyje į pakamario pareigas išrinkti keturis kandidatus, iš kurių vieną karalius ir paskirdavo. Prieš pradėdamas eiti pareigas pakamaris žemės teisme turėjo prisiekti būti ištikimas valdovui ir pasižadėti atlikti savo pareigas sąžiningai. Jo priesaikos tekstas buvo įrašytas III Lietuvos Statuto IX skyriaus pirmame straipsnyje (vertimas iš sen. gudų k.): „Aš, N; prisiekiu Ponui Dievui Visagaliui, Trejybėje Vieningam, kad žemės pakamario pareigas, kurias gaunu iš malonės ir rankų jo karališkosios malonybės, ištikimai ir teisingai vykdysiu, savo valdovui maloningajam ir to pavieto gyventojams ištikimas būsiu, nustatydamas ribas, statydamas riboženklius (kapčius) ir patikslindamas ežias, nieko daugiau nepaisysiu, kaip šventos teisybės, nepasiduosiu nei draugiškumui, nei neapykantai, nei dovanoms, nekreipsiu dėmesio į grasinimus ir nei vienai pusei nepadėdamas, tik Viešpaties Dievo bijodamas ir Jo šventą teisybę regėdamas, savo pakamario darbą teisingai atliksiu, abiejų pusių ginčų sprendimus į savo teismo knygas įrašysiu ir išduosiu. Tepadeda man Dievas“.³

Pakamaris savo pareigas ėjo iki gyvos galvos arba iki paaukštinimo. Pakamariu galėjo būti tik paviete gyvenantis bajoras, turintis gerą reputaciją, išmanantis teisę ir mokantis rašyti. Paviete pakamaris buvo antras po maršalkos pagal rangą vietinės valdžios pareigūnas. Jo pareigos buvo vertinamos aukščiau už pavieto vėliavininko, žemės teismo teisėjo, pateisėjo ir raštininko pareigas. Seimeliuose šis pareigūnas visada sedėdavo priekyje, o jo parašas po pavieto raštais būdavo vienas iš pirmųjų. Pakamaris vietos bajorų dažnai buvo siunčiamas pasiuntiniu į seimus.

Pakamario teismo veiklą ir funkcijas detaliam reglamentavo III Lietuvos Statuto IX skyrius.⁴ Šis teismas buvo nuolat paviete veikusi institucija nagrinėjusi ir sprendusi ginčus dėl žemės ribų nustatymo. Pakamaris vedė teismo knygas, dalyvaudavo, įpėdinių prašymu, jiems dalijantis paveldėtą žemę. Pakamario teismas skirtingai nuo pavieto žemės ir pilies teismų nebuvo griežtai luominis, nes dėl žemės ribų bylinėjosi ne vien bajorai, bet ir kitų luomų atstovai - dėl valstybinių dvarų, bažnyčių ir vienuolynų valdų ribų nustatymo. Pavyzdžiui, bylas dėl bajorų ir valstybės dvarų ribų pažeidimo sprendė specialus komisarų teismas, kuriame pakamaris dalyvaudavo komisaro (teisėjo) teisėmis. Komisarų teismo teisėjus skyrė LDK Vyriausiasis tribunolas.

Pagal Lietuvos Statutą pakamaris galėjo skirti sau vieną arba du padėjėjus – kamarninkus (lenkų k. *komornicy*).⁵ Kamarninkais galėjo būti tik bajorai, kurie taip pat prisiekdavo, kad sąžiningai eis savo pareigas. Kamarninkai padėjo pakamariui spręsti bylas dėl žemės ribų nustatymo, kartais jį pavadavo, galėjo spręsti mažiau svarbias bajorų žemės bylas. Pakamario ar

² *Статут Великого княжества Литовского 1566 года* – Минск, 2003, p.132-134.

³ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, Т. 2; p. 344

⁴ ЛАППО, Иван; *Литовский Статут 1588 года* – Kaunas, 1938, Т. 2; p. 344-374

⁵ ЛАППО, Иван; *Подкоморский суд в Великом Княжестве Литовском в конце XVI и начале XVII века*//Журнал Министерства народного просвещения. № 8. Санкт-Петербург, 1899, p. 341-403.

kamarninko sprendimą galima buvo apskūsti LDK Vyriausiajam tribunolui. Jei tarp besibylinėjančių pusių nebuvo nusikalstamų veikų, pakamario teismas veikė kaip savarankiška pirmos instancijos teisminė institucija. Praktikoje pakamario teismas dažniausiai gaudavo prašymus išnagrinėti bylas iš žemės, rečiau pilies teismo.

Pakamario teismas nagrinėjo žemės bylas ginčo kilimo vietoje, todėl savo nuolatinės būstinės jis neturėjo. Pakamaris arba kamarninkas pagal įstatymą privalėjo nuvykti į ginčijamą teritoriją apžiūrėti žemės ribas ir jų ženklus. Su savimi jie turėdavo LDK raštinės duotą ir jos antspaudu patvirtintą tikslų pavieta sienų aprašymą. Bylos nagrinėjimas dažniausiai vyko ne patalpose, o po atviru dangumi, tiesiog lauke.

Pakamario teisme procesas vyko griežtai įstatymo nustatyta tvarka. Pradžioje pakamaris, gavęs asmens pareiškimą arba bylą iš kito teismo (dažnai žemės ar pilies) išrašydavo besibylinėjantiems asmenims šaukimus į teismą, kuriuose jiems nurodydavo atvykimo į teismą vietą ir datą. Teismo šaukimus ginčo pusėms įteikdavo pavieta vaznys. Apie teismą turėjo būti pranešta prieš šešias savaites. Praėjus šiam terminui pakamaris ar kamarninkas atvykdavo su padejėjų palyda į ginčijamos žemės vietą, kur jų turėjo laukti bylos ieškovas ir atsakovas. Bylos nagrinėjimo eigoje pakamaris aiškinosi ginčo šalių teises į žemę, rinko įrodymus, apklausė liudytojus, tikrino bylos dalyvių pateiktus dokumentus. Pakamaris priimdavo sprendimą vienasmeniškai, remdamasis Lietuvos Statutų straipsniais; taip pat ištyręs jam pateiktų privilegijų atskiriems asmenims bei civilinių sandorių, pagrindžiančių teises į ginčijamas žemes, dokumentų tikrumą bei išklauses prisiekusių kaimynų parodymus. Jis surašydavo žemės ribų aprašymo aktą dar vadinamą „paribio raštu“. Išsprendęs bylą, pakamario teismas nustatydavo naujas arba palikdavo senas žemių ribas, prižiūrėjo riboženklių (kapčių) kasimą, o kaltininkui buvo priteisiama piniginė bauda.

Pakamario teismo darbe pakamariui ar kamarninkui talkino matininkai, riboženklių (kapčių) kasėjai, raštininkas ir vaznys. Šie pareigūnai buvo skiriami arba kviečiami. Teismas neturėjo savo raštinės, todėl jo sprendimą surašydavo samdomas raštininkas. Teismo aktų knygas pakamaris tvirtino savo antspaudu ir saugodavo pas save namie. Jam mirus pakamario teismo knygos buvo perduodamos pavieta žemės teismui ir saugomos jo archyve.

Asmenims įžeidusiems, persekiojusiems ar grasinusiems pakamario teismo pareigūnams, buvo numatytos griežtos bausmės: piniginės baudos, kalėjimas, o už jų sužeidimą - net mirties bausmė (IV skyriaus 7 str.). Net valdovas negalėjo be teismo atleisti pakamario iš pareigų. XVI-XVII a. LDK teismų raštvedyboje vartota senoji gudų kalba, dabar mokslinėje literatūroje vadinama rusėnų arba LDK kanceliarine slavų kalba. 1697 m. oficialia teismų kalba tapo lenkų kalba.

1792 m. pakamario teismai buvo panaikinti. Jų funkcijas perėmė vadinamieji žemininkų teismai (lenkų k. *ziemiańskie sądy*). Nuo 1794 m. spalio 30 d. žemės ribų bylas sprendė žemės teismai. 1797 m. vasario 6 d. savo įsaku imperatorius Pavelas I atkūrė pakamario teismų veiklą

prijungtose prie Rusijos LDK žemėse.⁶ Pakamario teismai Lietuvoje veikė iki 1810 m. 1810 m. spalio 6 d. imperatoriaus Aleksandro I įsaku pakamario teismų funkcijas perėmė naujai įsteigti Rusijos imperijos apskričių žemės ežių teismai.⁷ 1832 m. sausio 11 d. pakamario pareigybė buvo galutinai panaikinta.⁸

Trakų pakamario teismo veikla istorikų yra beveik netyrinėta. Galima čia paminėti lenkų istorikų A. Rachubos ir H. Lulevičiaus monografiją, nušviečiančią Trakų vaivadijos ir jos pavietų administracinio-teisminio valdymo struktūrą. Šioje knygoje, įvairių rašytinių šaltinių pagrindu, sudarytas XVI-XVIII a. Trakų vaivadijos pareigūnų, ėjusių pakamarių pareigas, sąrašas.⁹

Pagal kelias išlikusias Trakų pakamario teismo ankstyvojo laikotarpio aktų knygas, kurios yra saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje yra žinoma, kad 1566 m. pradžioje LDK didysis kunigaikštis Žygimantas Augustas Trakų vaivadijos pakamariu paskyrė savo dvariškį Andrių Janovičių Dzieržeką (*Dzierzko*).¹⁰ Šis pareigūnas Trakų pakamario pareigas vykdė iki 1579 m. Jis skirtingai nuo kitų Trakų vaivadijos pavietų pakamarių turėjo didesnius įgaliojimus, kadangi kaip vaivadijos rango pareigūnas turėjo teisę spręsti ginčus dėl žemių ribų ne tik jo jurisdikcijai priklausiusiame Trakų paviete, bet ir kituose Trakų vaivadijos pavietuose.

Pakamaris pirmininkavo teisme, kuriame nagrinėjo ir sprendė Trakų pavieto bajorų žemės ribų bylas. Per 1566-1795 m. laikotarpį Trakų pakamariais minimi 11 pareigūnų. Paskutinis iš jų – Damazas Riomeris (1794-1801 m.) ėjo pakamario pareigas ir prijungus LDK teritoriją prie Rusijos imperijos.¹¹

Trakų pakamario teismo knygų išliko tik keletas vienetų. Iš dalies tokią situaciją galima paaiškinti tuo, kad jame buvo nagrinėjama daug mažiau bylų, negu Trakų žemės ar pilies teismuose. Pakamario teismas neturėjo nei nuolatinės būstinės, nei raštinės. Kadangi šio teismo sprendimai neturėjo notarinės galios, todėl, kad ją įgytų, juos buvo privalu įrašyti į žemės ar pilies teismų tvirtinamųjų aktų knygas. Mirus ar pasitraukus iš pareigų pakamariui, jo saugomos bylos patekdavo į Trakų žemės teismo archyvą.

Didėjant kaupiamų aktų kiekiui ir jų saugojimo bei tvarkymo reikalavimams, iškilo poreikis įsirengti specialias teismo archyvui tinkamas patalpas. 1768 m. vienuoliai dominikonai mainais už sklypą Trakų pusiasalio pilies teritorijoje bažnyčiai su vienuolynu pastatyti, pasižadėjo vaivadijai pastatydinti kalėjimą, seimelių būstinę ir archyvą pilies bei žemės teismų aktams saugoti.¹²

⁶ Полное собрание законов Российской империи с 1649 г. (ПСЗ) - Санкт-Петербург; 1830; т. XXIV, № 17788. p. 318

⁷ ПСЗ - Санкт-Петербург; 1830; т. XXXI; № 24370. p. 377-385.

⁸ ПСЗ - Санкт-Петербург; 1833; т. VII, № 5068. p. 8.

⁹ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie XIV-XVIII w. Spisy. T.II.* – Warszawa, 2009. p. 173-174.

¹⁰ VUB, Rankraščių skyrius, F. 7 „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismai“ p. 7.

¹¹ *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Województwo Trockie XIV-XVIII w. Spisy. T.II.* – Warszawa, 2009. p. 174.

¹² BALIULIS, Algirdas; MIKULIONIS, Stanislovas; MIŠKINIS, Algimantas; *Trakų miestas ir pilys. Istorija ir architektūra* – V; 1991. p.126.

1771 m. Trakų pavieto seimelyje pilies ir žemės teismų archyvui įrengti buvo nutarta skirti po pusę auksino (15 grašių) nuo dūmo. Dėl lėšų trūkumo statybos tęsėsi gana ilgai. Tik 1777 m. buvo pradėta Trakų pusiasalio pilies pietų bokšto rekonstrukcija, pritaikant jį pilies ir žemės teismo aktų archyvui. Šiuos darbus prižiūrėjo LDK Vyriausiojo tribunolo teisėjas Antanas Grinevičius ir Trakų vaivadijos statybininkas Jonas Skaržinskis. Statant archyvą buvo ardomi Trakų salos pilies griuvėsiai ir naudojamos jų plytos bei akmenys. 1793 m. bokšto antrame aukšte buvo įrengtas archyvas, o du pirmojo aukšto kambariai padaryti išdinės sandėliu. Labai tikėtina, kad šiame archyve taip pat buvo saugomos Trakų pakamario teismo aktų knygos.

1792 m. Trakų pakamario teismas buvo panaikintas. Jo funkcijas perėmė Trakų žemininkų teismas. 1797 m. Trakų pakamario teismas, caro valdžios nurodymu, vėl atnaujino savo veiklą ir veikė iki 1810 m., kuomet jo funkcijas perėmė naujai įsteigtas Trakų apskrities žemės ežių teismas. Pakamario teismo bylos iki 1831 m. buvo saugomos Trakų žemės teismo archyve, o po to jos perėjo Trakų apskrities teismo žinion.

1840 m. Trakų archyvo aktus pervežė į Vilnių į LDK Vyriausiojo tribunolo archyvą, tuo metu veikusį bazilijonų vienuolyne. Tribunolo archyvo vedėjas Jonas Zienkovičius inventorizavo 332 gautas knygas ir ryšulius¹³. Jas sudarė Trakų pilies, žemės, pakamario, kaptūrinio teismų knygos, Merkinės žemės teismo aktai, Alytaus magdeburgijos, Smolensko žemės teismo archyvo dokumentai. 1843 m. bylos vėl buvo gražintos Trakų apskrities teismui, kuris 1854-1855 m. jas perdavė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balanžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo.“¹⁴ Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Trakų apskrities teismas, kuriam priklausė Trakų pakamario, žemės ir pilies teismų knygos, 1854–1855 m. laikotarpiu Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 380 bylų.¹⁵ Nuo 1855 m. balandžio 16 d. iki gegužės 28 d. trimis siuntomis Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo

¹³ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p.24.

¹⁴ *Полное собрание законов Российской империи. Собрание второе*. Том XXVII.–Санкт-Петербург; 1853. с. 228-230.

¹⁵ MIENICKI, Ryszard; *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie* – Warszawa, 1923, p. 45.

20 Trakų pakamario teismo bylų.¹⁶ Šių bylų perdavimo žiniaraštyje buvo nurodyta, kad tai - Trakų pakamario teismo protokolai. Bylos buvo gautos įrištos su sunumeruotais lapais, tačiau nesuvarstytos virvele ir be antspaudo.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18243 bylos. Trakų pakamario teismo bylos (20 vienetų) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 5931-5950).¹⁷ Bylos buvo išdėstytos tokia pat chronologine ir temine seka, kokia buvo gautos iš Trakų apskrities teismo. Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis jas pavadino dekretų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1585 m., vėlyviausias – 1798 m. Kiekvienai bylai kataloge buvo suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

1906 m. išleistas dalinai pertvarkytas Ivano Sprogio senųjų aktų archyvo katalogas buvo informatyvesnis. I. Sprogio kataloge Trakų pakamario teismo bylos taip pat sudarė atskirą grupę (Spr. Nr. 5894-5905).¹⁸ Šiame kataloge sumažėjo Trakų pakamario teismo bylų kiekis (12 vienetų). I. Sprogis suskirstė bylas pagal dokumentų pobūdį: į dekretų knygas ir protokolus bei teismo bylų rejestrą. Ankstyviausias dokumentas buvo 1515 m., vėlyviausias – 1798 m. Kiekviena byla gavo naują inventorinį numerį, tiksliau apibrėžtos jos chronologinės ribos ir nurodytas lapų kiekis. I. Sprogio ir N. Gorbačevskio senųjų aktų katalogais, nepaisant jų neišbaigtumo, plačiai naudojami iki šių dienų.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl grąžintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdam šį potvarkį, 1949-1951 m. Trakų pakamario teismo fondui buvo suteiktas Nr. 341 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Trakų pakamario teismo fondas. Fondą Nr. 341 (SA) „Trakų pakamario teismas“ sudarė trys apyrašai. I. Sprogio katalogas buvo naudojamas kaip šio fondo apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas. 1968 m. archyve buvo sudarytas fondo Nr. 341 (SA) apyrašas Nr. 2. Jį sudarė 1802-1827 m. Trakų pakamario teismo dekretų knygos ir protokolai bei įvairių ginčų dėl žemės ribų bylų nuorašai. Jame buvo šeši apskaitos vienetai. 1986 m. buvo sudarytas fondo Nr. 341 (SA) apyrašas Nr. 3. Jam

¹⁶ LVIA F. 594 Ap. 1 B. 655 l. 548, 559-559v, 599.

¹⁷ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита; *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* – Вильна; 1872, p. 199.

¹⁸ *Опись документов Виленского центрального архива древних актовых книг*/ сост. И.Спрогис – Вильна, 1901-1913, p. 224.

priskirta viena byla iš papildomo rankraštinio N. Gorbačevskio katalogo (papildomo Gor. kat. Nr. 19658). Tai buvo XIX a. sudarytas Trakų pakamario teismo knygoje (pgl. Gor. Nr. 5931-5933, 5935-5936, 5938-5943, 5945) esančių dokumentų vidaus apyrašas.

1980 m. Lietuvos TSR centriniam valstybiniame istorijos archyve atlikus Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad pagal I. Sprogio katalogą, kuris buvo naudojamas kaip apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, bylų grupėje Nr. 5894-5905 (12 apskaitos vienetų) faktiškai yra 8 bylos, apyraše Nr. 2 – 6, papildomame rankraštiniam N. Gorbačevskio kataloge (apyrašas Nr. 3) – viena byla. Taigi pagal I. Sprogio katalogą truko 4 (keturių) bylų Spr. Nr. 5894-5897. Pravestos paieškos metu buvo nustatyta, kad dvi bylos saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (fondas Nr.7 "LDK teismai"). Tai bylos Spr. Nr. 5894 (Gor. Nr. 5931) ir Spr. Nr. 5896 (Gor. Nr. 5933). Skliausteliuose nurodyti bylų numeriai pagal N. Gorbačevskio katalogą, kadangi VU bibliotekos rankraštyne saugomos bylos turi tik šiuos šifrus.¹⁹ Likusios 2 (dvi) bylos: Spr. Nr. 5895 ir 5897 buvo išbrauktos iš archyvo apskaitos, kaip nerastos paieškos metu.²⁰

2019 m. naujai sudarius fondo Nr. 341 (SA) „Trakų pakamario teismas“ apyrašą Nr. 1 pasikeitė jo apskaitos vienetų kiekis. Iš šio apyrašo buvo išbraukta viena nefondinė byla Spr. kat. Nr. 5899, kuri turi du tomus. Ši byla buvo perkelta į fondo Nr. 345 (SA) „Trakų pilies teismas“ apyrašą Nr. 1. Fondo Nr. 341 (SA) „Trakų pakamario teismas“ apyraše Nr. 1 liko 7 (septynios) bylos.

Taigi fonde Nr. 341 (SA) „Trakų pakamario teismas“ yra trys apyrašai. Apyraše Nr. 1 yra 7, apyraše Nr. 2 – 6 apskaitos vienetai, o apyraše Nr. 3 - viena byla.

Iš viso Trakų pakamario teismo fonde Nr. 341 (SA) yra 14 apskaitos vienetų, kurių chronologinės ribos 1738-1827 m.

Pakamario teismo einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygų; einamųjų reikalų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti I.Sprogio ir N. Gorbačevskio kataloguose pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2019 m., sudarant Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;

¹⁹ VUB, Rankraščių skyrius, F. 7 „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teismai“ p. 5.

²⁰ 1984-04-13 nerastų bylų nurašymo aktas Nr.1.

- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Sudarytame Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) naujame apyraše Nr. 1 kiekviena iš 7 (septynių) į I. Sprogio katalogą įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni I.Sprogio ir N. Gorbačevskio katalogų numeriai.

Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas sudaro įvairaus tipo dokumentai: einamųjų reikalų aktai ir dekretai, einamųjų reikalų ir dekretų protokolai, dvarų ribų nustatymo ir aprašymo aktai ir kt. Dokumentų chronologinės ribos 1738-1803 m. Einamųjų reikalų aktai - tai skundai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą ir kt. Dekretuose įrašyti nagrinėjamų ginčų dėl žemės ribų bylų turinys, eiga ir skelbiami teismo nuosprendžiai, taip pat pateikiami žemių ar dvarų ribų detalūs aprašymai.

Atlikus fondo Nr. 341 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų fondavimą nustatyta, kad jame yra trys fondinės, viena nefondinė ir keturios sąlyginai nefondinės bylos. Fondines bylas sudaro Trakų pakamario teismo dekretų protokolai ir šio teismo einamųjų reikalų aktų ir dekretų knyga.

Rasta viena nefondinė byla I. Sprogio katalogo Nr. 5899 (Gor. Nr. 6168) – tai Trakų pilies teismo tvirtinamųjų ir einamųjų reikalų aktų knyga. Ji turi dvi dalis. Nutarta, bylos Spr. Nr. 5899 I ir II dalį išbraukti iš Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) apyrašo Nr. 1 ir jas perkelti į Trakų pilies teismo fondo Nr. 345 (SA) apyrašą Nr. 1. Dėl to fondo Nr. 341 (SA) apyrašo Nr. 1 bylų kiekis sumažėjo vienu apskaitos vienetu ir sudaro 7 (septynias bylas).

Tvarkant Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 apyrašą Nr. 1 rastos keturios sąlyginai nefondinės bylos. Jas sudaro LDK Vyriausiojo tribunolo, Trakų vaivadijos žemės, eksdivizinio ir kitų teismų dekretai ir dekretų protokolų nuorašai. Nuorašai bei kopijos to meto juridiniuose ginčiuose vaidino papildomų dokumentų-priedų vaidmenį. Jie buvo būtini teismo bylos nagrinėjimo ir sprendimo procese. Dėl šios aplinkybės šių dokumentų fondinės priklausomybės nustatymas yra visada problematiškas. Nutarta, kad šias bylas tikslinga palikti fondo Nr. 341 apyraše Nr. 1.

Trakų pakamario teismo fondo Nr. 341 (SA) apyrašo Nr. 1 byla Nr. 1 turi dokumentų rejestrą (vidaus apyrašą). Bylos vidaus dokumentų rejestro, taip pat jos datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

Didžioji dalis Trakų pakamario teismo knygoje esančių dokumentų parašyti lenkų kalba, nors esama ir pavienių dokumentų parašytų ir senąją gudų (baltarusių) ir rusų kalbomis. Tai daugiausia XVI-XVII a. įvairių teismų aktų nuorašai, kurie pakamario teismo knygoje atliko dokumentų-priedų vaidmenį. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 341 (SA) Trakų pakamario teismo knygų apyrašą Nr. 1 įrašyta 7 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1738-1803 m.

ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 341 „ТРОКСКИЙ ПОДКОМОРСКИЙ СУД“

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Подкоморские суды в Великом Княжестве Литовском (далее ВКЛ) появились после судебно-административной реформы, проведенной в 1564-1566 гг. Решения Бельского сейма с 1564 года и II Литовский Статут с 1566 года создали основу нового административно-территориального деления ВКЛ. Были образованы поветы, в границах которых действовали отдельные подкоморские, земские и городские суды. Согласно новому административно-территориальному делению Трокский повет вошел в состав Трокского воеводства. Этому воеводству принадлежали так же Гродненский, Ковенский и Упитский поветы. Площадь

Трокского повета составила 8740 км². В него вошли Сумелишская, Жижморская, Высокодворская, Лейпунская, Олькеницкая, Давговская, Пржелайская, Меречская, Немонайцкая и Олитская волости. Административным центром повета стали Троки, которые одновременно были и столицей воеводства.

В 1566 г. в Троках были учреждены и начали действовать земский, градский и подкоморский суды. В 1790 г. площадь Трокского воеводства была 23885 км². Его население составляло более 287000 человек. В 1793 г. из его состава вышел Гродненский повет, который стал воеводством, а из части земель Трокского и Ковенского поветов было образовано Меречское воеводство. Такое территориальное устройство Трокского воеводства сохранилось до 1795 г. третьего раздела Речи Посполитой.

Учреждение подкоморского суда предопределили важные социально-экономические и политические перемены в жизни ВКЛ: проведение в середине XVI века волочной (аграрной) реформы, введение крепостного права, расширение политических прав дворянского сословия. Точное определение границ земельных владений стало актуальной темой как для частных, так и для государственных имений. От количества имеющихся волок земли дворяне уплачивали налоги в казну, выполняли другие государственные повинности. Точное знание границ владений было необходимо при составлении любого юридического акта, касающегося недвижимого имущества: при сделках купли-продажи, залога и дарственной земли, при передаче ее по наследству и в др. случаях. Из за того, что часто границы земельных владений дворян, мещан, костёлов, монастырей а также казенных имений не были точно определены и обозначены возникало много граничных споров, решать которые был предназначен подкоморский суд.

В 1565 г. на Виленском сейме дворяне обратились к великому князю ВКЛ с просьбою назначить в каждом повете по подкоморию, который решал бы граничные споры. Эта просьба государем была удовлетворена. Статья о подкоморском суде (на латинском языке *judicium succamerarium*; на польском языке *sąd podkomorski*) была внесена в II Литовский Статут с 1566 года (IV раздел 70 статья).

В начале подкомориев в поветах назначал сам король. Но уже в III Литовском Статуте с 1588 года было подтверждено право дворянам на поветовом сеймике избирать на должность подкомория четырёх кандидатов, одного из которых король утверждал. При вступлении на должность подкоморий должен был на земском суде публично присягнуть на верность королю и дать обязательство добросовестно исполнять свои обязанности. Текст его присяги на старобелорусском языке был внесён в первую статью IX раздела III Литовского статута: “я Н. присягаю Пану Богу Всемогущому, в Тройцы Единому, иж на вряде том земском подкоморском, который з ласки и з рук его королевское милости беру, его королевской милости, господару своему милостивому, и обывателем того повету верен буду, справуючи

тот вряд верне а справедливе так на суде моем подкоморском, яко теж при чиненью границ и при сыпанью копцов и поправенью меж, ничего болшей на том уряде не постерегаючы, одно справедливости светое, и не даючы се ни в чом уводити, ани с приязни, ани з вазни, ани даром, ани погрозок ни чиих не дбаючи и сторонам не радечы, ани боячы се никого, толко самого Пана Бога а справедливость Его светую перед очима маючи, так же справы мое подкоморские на всем верне справуючи, споры обу-дву сторон з сказаньем, через мене учыненым, пилне до книг своих судовых уписуючи и с книг выдаючы. Так ми Боже поможы.“

Подкоморием избирали пожизненно или до следующего назначения. Для кандидатов на эту должность выдвигались следующие требования: им мог быть только местный дворянин, имевший хорошую репутацию, знавший право и умевший писать. Подкоморий в повете был вторым после маршалки по рангу должностным лицом местной власти. Его должность была почетной и по значению ценилась выше должностей хорунжего, земского судьи, его помощника и писаря. Во время проведения поветовых сеймиков подкоморий сидел в первом ряду, также одним из первых он подписывал разные документы. Местное дворянство часто посылало подкомория делегатом на сеймы.

Деятельность и функции подкоморского суда были точно регламентированы в IX разделе III Литовского Статута. Суд был постоянным. Он рассматривал и решал дела по земельным спорам, устанавливал и обозначал границы земельных владений. Подкоморий вел судебные книги, по просьбе наследников мог участвовать при разделе наследуемой земли. Подкоморский суд в отличии от других поветовых земского и гродского судов не был чисто сословным судебным учреждением. Он решал граничные споры не только между дворянами, но и занимался урегулированием земельных споров, касающихся казенных и церковных владений. Например делами о нарушении границ между дворянскими и королевскими (государственными) имениями ведал специальный комиссарский суд. Подкоморий в нем заседал на правах одного из комиссаров (судьи). Судей комиссарского суда назначал Главный Литовский трибунал.

Согласно статьям Литовского Статута подкоморий мог назначить себе помощников – одного или двух коморников (на польском языке *komornicy*). Коморниками могли быть только дворяне, которые также обязаны были дать присягу. Они помогали подкоморию в решении дел об установлении границ земельных владений, иногда его замещали, а также могли решать менее важные граничные споры. Решение принятое подкоморием или коморником можно было обжаловать в Главном Литовском трибунале. В случаях, когда между тяжущимися сторонами не было правонарушений подкоморский суд действовал как самостоятельный суд первой инстанции. В реальности, подкоморский суд, чаще всего выполнял поручения решать дела, полученные из земского, реже гродского судов.

Подкоморский суд рассматривал земельные дела на местах, то есть на спорной территории, поэтому постоянных помещений он не имел. Закон обязывал подкомория или коморника прибыть на место граничного спора и лично провести осмотр границ владений и межевых знаков. С собой они должны были иметь полученное из государственной канцелярии ВКЛ и подтвержденное её печатью детальное описание границ повета. Рассмотрение дела чаще всего проходило не в помещениях, а под открытым небом, просто в поле.

Судебный процесс в подкоморском суде проходил точно в предусмотренном законом, порядке. Вначале подкоморий получал заявление от частного лица (истца) или дело о земельном споре из земского или гродского судов. Он выписывал тяжущимся сторонам повестки, в которых указывал срок, к которому они должны были явиться на спорной территории. Вызовы в суд сторонам спора вручал возный. О судебном процессе они должны были быть оповещены за шесть недель до его начала. По истечении этого термина подкоморий или коморник с группой помощников прибывал на место земельного спора, где их ожидал истец и ответчик. В ходе рассмотрения дела подкоморий выяснял права обеих сторон спора на землю, собирал доказательства, опрашивал свидетелей, проверял представленные тяжущимися сторонами документы. Подкоморий принимал решение единолично в виде граничного листа, мотивируя при этом статьями Литовских Статутов, выяснив подлинность представленных ему привилегий и сделок недвижимого имущества, обосновывающих права сторон спора на землю, а также принимая во внимание показания присягнувших соседей. Рассмотрев дело подкоморский суд определял новые или подтверждал прежние границы владений, присматривал за обозначением межевых знаков (рытьём копцов), а лицу, проигравшему судебное дело, присуждал денежный штраф.

В работе подкоморского суда подкоморию или коморнику помогали землемеры, землекопы, которые обозначали и устанавливали межевые знаки, рыли копцы, помечали деревья, камни, а также писарь и возный. Эти должностные лица назначались или приглашались. Подкоморский суд не имел своей канцелярии, поэтому его решения писал наемный писарь. Актовые книги подкоморий подтверждал своей печатью и хранил у себя дома. После его смерти судебные книги передавались поветовому земскому суду и хранились в его архиве.

За оскорбления, угрозы или насилие против должностных лиц подкоморского суда законом были предусмотрены строгие наказания: денежные штрафы, заключение в тюрьму, а в случае нанесения им увечий даже смертная казнь. Даже государь не имел права без суда лишиться подкомория его должности. В XVI-XVII вв. в судебном делопроизводстве употреблялся древнерусский или старобелорусский язык, в литовской научной литературе

ещё называемый славянским канцелярским языком ВКЛ. В 1697 г. в судах был узаконен польский язык.

В 1792 г. подкоморские суды были упразднены, а их функции переданы землянским судам. От 30 октября 1794 г. дела о граничных спорах решали земские суды. 6 февраля 1797 г. император Павел I своим указом восстановил деятельность подкоморских судов на территории бывшего ВКЛ, присоединенной к Российской империи. Подкоморские суды в Литве действовали до 1810 г. 6 октября 1810 г. указом императора Александра I функции подкоморских судов были переданы новоучрежденным уездным межевым судам. 11 января 1832 г. должность подкомория была окончательно упразднена.

Тема исследований деятельности Трокского подкоморского суда в исторической литературе почти нетронута. Тут можно упомянуть монографию польских историков А. Рахубы и Х. Люлевича посвященную анализу административно-судебной структуры чиновников Трокского воеводства и входящих в его состав поветов. В этой книге, на основе исследований разных письменных источников, составлен список должностных лиц в течении XVI-XVIII вв., исполнявших обязанности подкомориев Трокского повета.

Согласно данным из нескольких уцелевших актов книг Трокского подкоморского суда раннего периода деятельности, хранящихся в Рукописном отделе Вильнюсского университета, известно, что в начале 1566 г. великий князь литовский Сигизмунд II Август подкоморием Трокского воеводства назначил члена своего двора Андрея Яновича Дзержека (*Dzierżko*). Этот чиновник исполнял обязанности трокского подкомория до 1579 г. В отличии от подкомориев других поветов Трокского воеводства, он имел более широкие полномочия потому, что как чиновник воеводского уровня имел право решать граничные споры не только в его юрисдикции принадлежавшем Трокском повете, но также и в других поветах Трокского воеводства.

Подкоморий руководил судом, где рассматривал и решал граничные споры трокских дворян. В течении 1566-1795 гг. трокскими подкомориями были 11 должностных лиц. Последний из них – Дамазий Ромер (1794-1801) исполнял обязанности подкомория и после присоединения ВКЛ к Российской империи.

Судебных книг Трокского подкоморского суда до сохранилось только несколько единиц. Это отчасти, можно объяснить тем, что он рассматривал и решал намного меньше дел чем Трокский земский и гродский суды. Подкоморский суд не имел ни постоянных помещений для заседаний, ни своей канцелярии. Его решения не имели нотариальной силы, поэтому для их подтверждения обязательно было их внесение в акты крепостные книги земского или гродского судов. После смерти подкомория или в случае его назначения на другую должность судебные книги передавались в архив Трокского земского суда.

Увеличение количества накапливаемых актов, новые требования для их хранения и комплектования, предусматривали устройство специальных под нужды архива приспособленных помещений. В 1768 г. кс.доминиканцы приобрели земельный участок в замке на полуострове для строительства монастыря. В обмен за это они обязались властям воеводства построить тюрьму, помещения для заседаний сеймиков и архив для хранения актов Трокского гродского и земского судов.

В 1771 г. на поветовом сеймике на строительство гродского и земского архива было решено ввести налог по половине злогого (15 грошей) с дыма. Из за нехватки средств работы затянулись. Только в 1777 г. началась реконструкция южной башни замка на полуострове, которая была предназначена для хранения актов Трокского гродского и земского судов. Присмотр за работами был поручен судье Главного Литовского трибунала Антонию Гриневичу и будовничему (строителю) трокскому Яну Скаржинскому. Для строительства архива были использованы кирпичи и камни из руин замка на острове. В 1793 г. строительство было закончено. Второй этаж южной башни занял архив, а две комнаты первого этажа были приспособлены для нужд местного казначейства. Предположительно в этом архиве хранились и книги Трокского подкоморского суда.

В 1792 г. Трокский подкоморский суд был упразднен, а его функции переданы Трокскому землянскому суду. В 1797 г. согласно распоряжений царской власти Трокский подкоморский суд вновь возобновил свою деятельность. Его решения можно было обжаловать в маршалковско-комиссарском суде, который рассматривал апелляции вместо упраздненного царской властью Главного Литовского трибунала. Трокский подкоморский суд работал до 1810 г., когда его функции перенял новоучрежденный Трокский уездный межевой суд. Дела подкоморского суда до 1831 г. хранились в архиве Трокского земского суда, а позднее перешли в ведение Трокского уездного суда.

В 1840 г. акты трокского архива были перевезены в Вильно в трибунальский архив, который в то время находился в базилианском монастыре. Заведующий трибунальским архивом Ян Зенкович инвенторизовал 332 книги и связки документов. Это были книги Трокского гродского, земского, подкоморского, каптурового судов, акты Меречского земского суда, а также документы Олитской магдебургии и архива Смоленского земского архива. В 1843 г. дела снова были возвращены Трокскому уездному суду, который в 1854-1855 гг. передал их в Виленский центральный архив древних актов.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2300 рублей.

В течении 1854–1855 гг. Трокский уездный суд, в ведении которого находились книги Трокского подкоморского, земского и гродского судов передал Виленскому центральному архиву древних актов 380 дел. С 16 апреля до 28 мая 1855 г. тремя посылками Виленский центральный архив древних актов получил 20 дел Трокского подкоморского суда. В передаточной описи было указано, что все эти дела являются протоколами Трокского подкоморского суда. Дела были получены в переплёт с пронумерованными листами, но непрошнурованные и без печатей.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве древних актов. В него были внесены 18243 дела. Трокский подкоморский суд, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходил как отдельная группа дел, имевшая 20 единиц (Гор. № 5931-5950). Дела шли в такой же очередности, в какой были получены из Трокского уездного суда. По виду документов Н. Горбачевский их причислил к декретовым книгам. Самым древним являлся документ с 1585 г., самым поздним с 1798 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В 1906 г. был издан частично усовершенствованный каталог древних актов Ивана Спрогиса, в котором Трокский подкоморский суд проходил также как отдельная группа дел, имевшая 12 единиц (Спр. № 5894-5905). По сравнению с каталогом Н. Горбачевского в каталоге И. Спрогиса уменьшилось количество дел Трокского подкоморского суда. И. Спрогис распределил дела по типу документов: на декретовые книги, декретовые протоколы; и реестр судебных дел. Самым древним являлся документ с 1515 г., самым поздним с 1798 г. Каждое дело получило новый инвентарный номер, точнее были указаны хронологические рамки документов и количество листов. Каталоги Н. Горбачевского и И. Спрогиса, несмотря на их недостатки, широко вошли в научный оборот.

В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных

фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду „Трокский подкоморский суд“ был присвоен № 341.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд “Трокский подкоморский суд“. Фонд № 341 „Трокский подкоморский суд“ состоял из трёх описей. Каталог И. Спрогиса в архивном учёте использовался как опись № 1. В 1968 г. была составлена опись № 2 фонда № 341. Она состояла из декретов и протоколов Трокского подкоморского суда, а также разных дел о граничных спорах. Крайние даты документов 1802-1827 гг. В описи № 2 фонда № 341 числилось шесть единиц хранения. Дополнительный рукописный каталог Н. Горбачевского в учёте использовался как опись № 3. В 1986 г. была составлена опись № 3 фонда № 341. В ней числилось одно дело Гор № 19658. Это было внутренняя опись актов книг Трокского подкоморского суда, составленная в XIX веке.

В 1980 г. в центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“. В результате проверки установлено, что в группе дел каталога И. Спрогиса № 5894-5905 (12 единиц хранения), который использовался как документ учёта оказалось в наличии 8, по описи № 2 – 6, а по дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского (опись № 3) – одно дело. Выяснилось, что по каталогу И. Спрогиса отсутствуют 4 (четыре) дела № 5894-5897. В процессе розыска установлено, что два дела Спр. № 5894 (Гор. № 5931) и Спр. № 5896 (Гор. № 5933) хранятся в Рукописном отделе библиотеки Вильнюсского университета (фонд № 7 „Суды ВКЛ“). В скобках указаны номера каталога Н. Горбачевского, так как хранящиеся дела в Рукописном отделе библиотеки ВГУ имеют только шифры этого каталога. Розыск других двух отсутствующих дел Спр. № 5895 и Спр. № 5897 не дал положительных результатов, поэтому они были сняты с учёта архива.

В 2019 г. при составлении новой описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ изменилось количество её единиц хранения. Из этой описи было вынесено одно нефондовое дело Спр. № 5899, которое имело два тома. Это дело было присоединено к описи № 1 фонда № 345 „Трокский градский суд“. В описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ осталось 7 (семь) дел.

Фонд № 341 „Трокский подкоморский суд“ имеет три описи. В описи № 1 учтены 7 дел, в описи № 2 – 6, а в описи № 1 – одно дело.

Итого в фонде № 341 „Трокский подкоморский суд“ имеется 14 единиц хранения, хронологические рамки которых 1738-1827 гг.

Первая опись фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“

Недостатки и неточности в описании дел каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2019 г. новой описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В результате проверки установлено, что в описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ имеется в наличии 7 (семь) единиц хранения. Все дела в новоусовершенствованной описи № 1 получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифы каталогов И. Спрогиса и Н. Горбачевского.

Дела описи № 1 фонда № 341 состоят из разного типа документов: поточных актов и декретов, поточных и декретовых протоколов, актов об установлении и описании границ имений и др. Крайние даты документов 1738-1803 гг. Поточные акты – это жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд и др. В декретах излагались суть и процесс рассматриваемых дел о граничных спорах, выносились по ним судебные решения, а также заносились детальные описания границ земельных владений.

При составлении описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ в ней обнаружено четыре фондовых, одно нефондовое и четыре условно нефондовых дела. К фондовым делам относятся декретовые протоколы и поточная и декретовая книга Трокского подкоморского суда.

Обнаруженным нефондовым делом Спр. № 5899 (Гор. № 6168) является актовая крепостная и поточная книга Трокского гродского суда. Дело имеет два тома. Решено, дело Спр. № 5899 том I и том II вынести из описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ и присоединить к описи № 1 фонда № 345 „Трокский гродский суд“. В итоге, одной единицей хранения уменьшилось количество дел относящихся к описи № 1 фонда № 341 В ней числится 7 (семь) дел.

К обнаруженным четырём условно нефондовым делам относятся выписи декретов и декретовых протоколов Главного Литовского трибунала, Трокского земского, эксдивизорского и других судов. Копии и выписи документов в юридических спорах играли роль документов-приложений. Они были необходимы при рассмотрении сути дела и его решении, поэтому установить их фондовую принадлежность всегда проблематично. Решено, что с методической точки зрения эти дела целесообразно оставить в описи № 1 фонда № 341.

Дело № 1 описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ имеет реестр документов (внутреннюю опись). Листы реестра документов, особенности дат, физического состояния и состава дела указаны в таблице первой описи, в колонке „примечания“.

Большинство документов Трокского подкоморского суда написаны на польском языке. Намного реже встречаются акты написанные на старобелорусском и русском языках. Как правило, ими являются выписи актов разных судов за XVI-XVII вв., которые в книгах подкоморского суда выполняли роль документов-приложений. В новоусовершенствованной описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 341 „Трокский подкоморский суд“ имеется 7 единиц хранения, хронологические рамки которых 1738-1803 гг.

Отдел распространения информации

Старший архивист

Александр Банюсевич